

Magda Neuwirthová

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

ORCID: 0000-0003-3867-613X

neuwirthova.magda@ujak.cz

Jan Beseda

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

ORCID: 0000-0002-1733-7617

beseda.jan@ujak.cz

**SPUŚCIZNA HISTORYCZNA KOMEŃSKIEGO
ZASTOSOWANA W EDUKACJI
WIELOKULTUROWEJ**

**HISTORICKÝ ODKAZ KOMENSKÉHO
APLIKOVANÝ NA MULTIKULTURNÍ
VÝCHOVU**

**COMENIUS HISTORICAL LEGACY APPLIED
TO MULTICULTURAL EDUCATION**

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy tematu edukacji wielokulturowej i wpływu J. A. Komenskiego na nią. W artykule przedstawiono Komeńskiego jako jednego z pierwszych promotorów

edukaci wielokulturowej. Kolejna część poświęcona jest badaniu tolerancji obywateli Republiki Czeskiej wobec innych mniejszości. Krótko opisano również badania autora dotyczącą postaw tolerancji wielokulturowej w grupach studentów Uniwersytetu Jana Amosa Komeńskiego w Pradze. Pod koniec wyjaśniono znaczenie edukacji wielokulturowej i idei Jana Amosa Komeńskiego dla współczesnego społeczeństwa czeskiego.

Słowa kluczowe: edukacja wielokulturowa, pedagog, program edukacyjny, tolerancja, współpraca.

ABSTRAKT

Příspěvek se věnuje tématu multikulturní výchovy a vlivu J. A. Komenského na ní. Komenský je v článku představen jako jeden z prvních propagátorů multikulturní výchovy. Následuje část, kde je věnován prostor výzkumům tolerance občanů ČR k jiným minoritám. Je stručně popsán i průzkum autorky k postojům multikulturní tolerance ve skupinách studentů UJAK. Na závěr je vysvětlena důležitost multikulturní výchovy a myšlenek Jana Amose Komenského pro současnou českou společnost.

Klíčová slova: multikulturní výchova, pedagog, vzdělávací program, tolerance, spolupráce.

ABSTRACT

The paper deals with the topic of multicultural education which was influenced by J. A. Komenský. The introduction presents Komenský as one of the first promoters of multicultural education. The following part is dedicated to research into the tolerance of Czech citizens towards other minorities. The author's survey involving the attitudes of multicultural tolerance in groups of UJAK students in Prague shows the importance of Komenský's concepts for the current Czech society.

Keywords: multicultural education, pedagogue, educational program, tolerance, cooperation

ÚVODNÍ SLOVO O PŘÍNOSU J. A. KOMENSKÉHO

V článku se zabýváme přínosy Jana Amose Komenského pro multikulturní výchovu. Dle našeho názoru lze v jeho díle nalézt mnohé

myšlenky, které lze v rámci multikulturní výchovy využívat i dnes. V článku to demonstrujeme v rámci makroúrovně na výzkumech tolerance jinakosti v ČR a v rámci mikroúrovně na příkladu studentů speciální pedagogiky Univerzity Jana Amose Komenského v Praze. Jeho zásadu „**omnes omnia omnio**“ [Komenský, 1948], můžeme vysvětlit jako otevření učení pro všechny, všemu, všemi prostředky.

Komenský byl tedy dle nás propagátorem otevřeného vzdělávání pro všechny bez rozdílů. Navrhoval zavedení tříd ve městech i vesnicích, vyučovat dívky i chlapce, integrovat i handicapované studenty (velmi aktuální problematika v dnešní době), čtyřstupňový systém vzdělávání a „sestavení koncepce celoživotního vzdělávání“. Podle něj by měl člověk na sobě pracovat v mládí i ve stáří a neměl by se nikdy přestat sebezokonalovat. [Komenský, 1948] Nejde tedy pouze o nabývání znalostí, ale hlavně o „**formování harmonicky rozvinuté osobnosti**“.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je zajímavé, že samotný Komenský svou pedagogickou práci upozaďoval, za svou pozici teologa a filosofa, který se snažil uskutečnit tzv. „**nápravu věcí lidských**“. Vzdělání by se podle něj mělo stát pouze nástrojem k jeho dosažení. Komenského mecenáši ovšem preferovali právě jeho pedagogickou činnost. A právě toto byl pro Komenského hlavní důvod věnovat se pedagogice.

KOMENSKÉHO POHLED NA MULTIKULTURNÍ SOUŽITÍ

V České republice je zaměřena pozornost na multikulturní výchovu teprve od 90-tých let 20. století [Buryánek 2002, Moore 2008] za významného přispění dotačních programů z fondů EU pro rozvoj vzdělávání. Je tedy velkým paradoxem, že **základy k multikulturní výchově byly položeny právě Komenským už před 350 lety**. Člověk by se měl dle Komenského učit do 24 let a poté cestovat. Představil koncept tzv. **Apodemie** neboli cestování za poznáním jiných národů, jejich mentality

a zvyků. Dle Komenského se mohou národy sblížit i bez pronásledování a nenávisti. [Komenský 1966, Koménski 1973] Šířil povědomí o tom, že bychom měli být šťastní z různorodosti národů. Kladl důraz na to, co lidi spojuje a na odstraňování toho, co je může rozdělovat. [Wolf, 1992] Důležité je podle Komenského vyhledávat styk s jinými národy, který nás může obohatit, rozšířit nám obzory a posunout v našem vědění výše. Jedinec se má podle něj stát tzv. „světoobčanem“. [Týž, 1972] Podle něj by národy měly vychovávat své občany v duchu „světoobčanství“ a měly by rozšířit pojem domova na celý svět, což je v dnešním globalizovaném světě stále více aktuální myšlenka.

Komenský také definoval z dnešního pohledu na etnickém principu **pojem národ** jako: „*veliký počet lidí, pocházející z téhož kmene, kteří bydlí na témž místě na zemi (jakoby ve společném domě, jež nazývají vlastí), mluví týmž jazykem, a jsou tak spojeni týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o obecné dobro.*“ [Týž 1972, p. 259] Byl si vědom, že pro pochopení jiných kulturních mentalit je důležitá i znalost jazyků [Novák, 1932]. Teze, že jazyk determinuje mentalitu národa, pak později rozvíjeli např. myslitelé 19. století jako Wilhelm von Humboldt či Johann Gottfried Herder [Hill, Mannheim, 1992].

MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA DNES

Jak jsme již uvedli, **pojem** Multikulturní výchova se používá sice od 90. let 20. století, ale jako **koncept** se již rozvíjí od druhé poloviny 20. století v souvislosti s rasovou a etnickou krizí v USA a imigračními vlnami do zemí západní Evropy [Švingalová, 2007]. Multikulturní výchova nepatřila k tradičním oblastem našeho českého vzdělávání a je součástí vzdělávacích programů pro základní školy a první stupeň víceletých Gymnázíí **až od 1. září 2007**. Dle Mistríka [2008] se multikulturní výchova rozvíjí jako přímý důsledek multikulturalismu. V současné době se v teorii a ideologii multikulturality ve vztahu k multikulturní

výchově vygenerovaly 3 proudy. Jedná se o **konzervativní** multikulturalismus, **liberální** a **kritický** multikulturalismus.

Výstižně multikulturní výchovu definoval Jan Průcha [2011, s. 15]: „Jedná se o *edukační činnost zaměřenou na to, aby učila lidi z různých etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat.*“ S tolerancí se jedinec nerodí, toleranci člověk během života získává. [Boutte, 1999], tolerantním se člověk stává. K tomuto přesvědčení jedince vedou postupně získávané znalosti, zkušenosti a utvářené postoje a hodnoty, čehož si byl Komenský vědom [Novák, 1932].

Multikulturní výchova u menšinového etnika rozvíjí kulturní specifika a současně poznávání kultury majority. Ta se seznamuje zase se specifiky minorit. Zároveň u obou skupin, pak pomáhá nacházet stěžejní body pro vzájemný respekt, společné aktivity a spolupráci [Marádová, 2006]. Švingalová [2007] chápe multikulturní výchovu v **širším slova smyslu** jako výchovu vedoucí k pochopení a respektování každého člověka, v **užším slova smyslu** jako konkrétní činnosti připravující jedince na multikulturní soužití, které je rasově, nábožensky, sociálně i kulturně variabilní. Měla by seznamovat studenty s jinými kulturami, tradicemi, hodnotami a lépe si tak uvědomit vlastní kulturní identitu, tradice a hodnoty.

Z mezinárodního hlediska můžeme nalézt množství návrhů k vylepšení multikulturních kompetencí a k odbourávání předsudků. Uvádí se např. velká účinnost programů tzv. „**Kooperativního skupinového vzdělávání**“ [Stephan, 1999]. Meziskupinové kontakty přispívají k odstraňování vzájemného nepřátelství a předpojatosti. Další programy jsou založeny na **zprostředkování informací**. Např. program proti postojům vykazujícím předsudky je tzv. **Rokaecheho technika konfrontace hodnoty** (value-confrontation technique). V neposlední řadě můžeme jmenovat různé **multikulturní výchovné programy** jako např. „Škola proti rasismu“, „Zvýšení kvality vzdělávání prostřednictvím po-

sílení inkluze v multikulturní společnosti – 2015“, či **různé akce**, které otevírají problém kulturní různorodosti a umožňují jedincům z etnických menšin rozvoj vlastní pozitivní etnické identity. [Thomas, 1996] Pro děti jsou vhodné **hry a činnosti** motivované známými kulturními zvyklostmi jiných národů se svými tradicemi a artefakty.

TOLERANCE KE KULTURNÍ JINAKOSTI V RÁMCI ČR

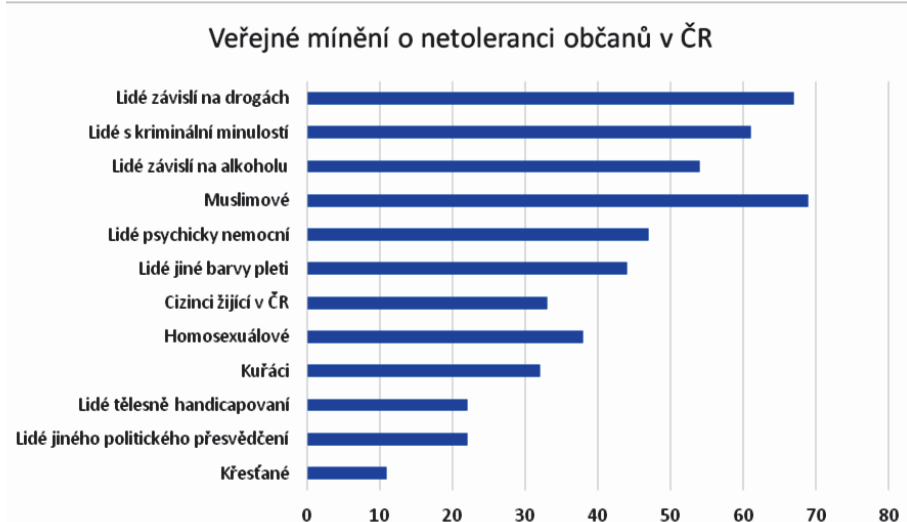
Abychom ukázali aktuálnost multikulturní výchovy, představíme si v následující části, jak tolerantní je česká společnost. S tím, jak do České republiky migruje stále více lidí z jiných kultur, stává se multikulturní výchova pro současnou českou společnost důležitou a nepostradatelnou. Podle průzkumu Sociologického ústavu Akademie věd ČR z roku 2019, asi 30% dotázaných odmítá sousedství s lidmi jiné barvy pleti, či s cizinci. Netolerance k soužití s lidmi s jinou barvou pleti, náboženstvím a původem roste. Výše dosaženého vzdělání jasně ukazuje, že zatímco jen asi čtvrtina z dotazovaných vysokoškoláků odmítá za souseda cizince, či člověka jiné barvy pleti, v případě vyučených je to asi jedna třetina. [Tuček, 2019]. Zpráva z roku 2020 vykazuje obdobná čísla, jen došlo k poklesu u cizinců, které nechce za sousedy čtvrtina dotázaných. Soužití s muslimy pak odmítají dvě třetiny respondentů. Ve srovnání s minulým šetřením z března 2019 se distance od vybraných skupin statisticky významně změnila: u lidí s jinou barvou pleti (vzestup odmítnutí o 6 procentních bodů), u cizinců žijících v ČR (pokles odmítnutí o 4 procentní body). Dosažené vzdělání je významným faktorem také u soužití s lidmi jiné barvy pleti (jako sousedy je odmítá 47 % dotázaných s vyučením, 30 % s vysokoškolským vzděláním). Podobný rozdíl názorů je i na sousedy cizince (30 % oproti 14 %) [Tuček, 2020]. Porovnání s dalšími skupinami zobrazuje graf. č. 1.

Graf 1 Koho byste nechtěli mít za sousedy – občané ČR

Zdroj: [Tuček, 2020]

Graf 2 Mínění občanů ČR k toleranci předložených skupin

Zdroj: [Tuček, 2020, vlastní zpracování]

Podle stejného šetření [Tuček, 2020] se respondenti obecně domnívají, že si obyvatelé ČR myslí, že jsou tolerantní. Na druhou stranu v případě muslimů, cizinců a lidí jiné barvy pleti si respondenti, myslí, že jsou tolerantnější než jejich spoluobčané. (Graf č.2)

SONDA NÁZORŮ NA MULTIKULTURNÍ VÝCHOVU

Multikulturní povědomí by měli mít již žáci na základních školách a mělo by jedince provázet celým životem. Za tímto účelem je důležité také náležitě připravit pedagogy. Autorka tohoto článku vyučuje Multikulturní výchově v **Praze na Univerzitě Jana Amose Komenského (UJAK) na katedře Speciální pedagogiky**. V rámci výuky byla zde autorkou zrealizována výzkumná sonda v pěti studijních skupinách, tj. u 145 respondentů. Všichni respondenti dostali za úkol zodpovědět následující: „**Můj postoj k Multikulturní výchově**“. **Cílem výzkumné sondy** bylo zmapovat názory respondentů na Multikulturní výchovu. Ve výše zmíněných skupinách je celkem 148 studentů. Na otázku **odpovědělo 145 studentů**, 3 se neúčastnili. Výzkum proběhl v lednu 2021. Získané odpovědi autorka na základě systematické textuální kondenzační analýzy [Maltereud, 2012] rozdělila dle obsahu výpovědí **do pěti skupin**. Odpovědi si byly velmi podobné, přesto se podařilo vyselektovat následující skupiny dle uvedených společných znaků.

Za každou skupinu je zde předložena jedna reprezentativní obdržená odpověď. Jednotlivé skupiny byly označeny jako A, B, C, D, E.

1. SKUPINA A – POCHYBUJÍCÍ O ÚSPĚCHU OSVĚTY:

„Zejména médií jsou nám předkládány ušlechtilé ideje, které se naprosto míjejí s realitou všedního dne. Současné ideologie Multikulturní výchovy ve skutečnosti vytváří a upevňují odlišnosti, které bez znalostí jiných kulturních zvyklostí jen vedou k netoleranci a zášti v české populaci. Způsob integrace závisí vždy na tom, kdo je integrován. Do budoucna se nárůst emigrantů setká s velkým odporem původních obyva-

tel právě pro neochotu asimilovat se, či integrovat se do prostředí dané země.“

2. SKUPINA B – PREFERUJÍCÍ ÚLOHU PEDAGOGA:

„Výuka Multikulturní výchovy je vnímána jako nástroj k porozumění a toleranci vůči lidem jiné barvy pleti, etnika, náboženství a jiných odlišností. Výuka má být zaměřena na výchovu proti rasismu a násilí, proti diskriminaci a netoleranci. Informace o jiných etnikách nás mohou velmi obohatit. Zejména pro pedagogické pracovníky, kteří se mohou ve své praxi s různými etniky setkat, je znalost multikulturní výchovy naprosto zásadní. Pedagog musí nejen mít dostatek relevantních informací, ale také musí je umět pochopit a předat a vysvětlit ostatním.“

3. SKUPINA C – HLÁSAJÍCÍ VŠEOBECNOU OSVĚTU:

„Nejdůležitější je neustranná a nezaujatá edukace nejen pedagogických pracovníků, ale celé veřejnosti. Mělo by se začít u dětí předškolního věku postupně přes všechny vzdělávací stupně až po university třetího věku. Stále v nás přetrvává strach z nevědomosti o neznámém a jinakém. Toto vede k předsudkům a z toho k vyplývající nenávisti a netoleranci. Netoleranci pozorujeme zejména u starší generace, proto je tak důležité, aby alespoň mladá generace měla na tuto problematiku vstřícnější pohled.“

4. SKUPINA D – SNAŽÍCÍ SE POCHOPIT JEDNÁNÍ NEPŘÍZPŮSOBIVÝCH:

„Bohužel i přes vyspělost naší doby se setkáváme s předsudky vůči etnikům, které mají odlišnou kulturu, než je ta naše. Výzkumy ukazují, že např. romské etnikum uplatňuje pro život naprosto odlišné hodnoty než majorita. Vzdělávání nepatří mezi jejich preference a rovněž ve statistikách uskutečněných trestných činů jsou v první linii. Nicméně, můžeme si položit otázku, zda-li se tato minorita nechová nespolečensky a protizákonně právě kvůli předsudkům v chování a jednání majoritních obyvatel, zdali si nenesou svůj původ na čele jako stigma.“

5. SKUPINA E – VYZNÁVAJÍCÍ SPOLUPRÁCI OBOU STRAN:

„Výuka Multikulturní výchovy by měla být primárně zaměřena na prevenci jevů, jako jsou xenofobie, rasismus, nesnášenlivost, diskriminace apod. Multikulturní tolerance by měla fungovat vzájemně. To znamená, že i minority by měly mít snahu pochopit většinovou společnost, ve které žijí, respektovat její kulturu a práva všech. Vždy se lépe přijímá člověk, který se snaží o to „pochopit a být pochopen“, na rozdíl od člověka vymykajícího se normě. Chceme-li tady všichni žít společně, musíme si pomáhat, tolerovat se a mít stejná práva, ale i povinnosti.“

Následující tabulka č. 1 uvádí relativní a absolutní počet respondentů v jednotlivých vyselektovaných skupinách.

Tabulka 1 Počet respondentů dle skupin

Zkoumaná skupina resp.	Absolut. počet respondentů	Relativní počet resp. v %
Skupina A	15	10%
Skupina B	21	15%
Skupina C	47	32%
Skupina D	6	4%
Skupina E	56	39%

Zdroj: vlastní práce autorky

Interpretace interního výzkumu postojů multikulturního výchovy v rámci vzdělávání pedagogů

Respondentů, kteří se vyjádřili ve smyslu **skupiny A**, tj. pochybujících o úspěchu osvěty, bylo 10%. Respondenti **skupiny B**, kteří se vyjádřili, že stěžejní úlohou je zde role pedagoga, zaujmají 15%.

Co se týká **skupiny C**, kteří tvrdili, že všichni se musí vzdělávat k toleranci, bylo respondentů 32%. Potvrzují nutnost všeobecné tolerance. Tato skupina je velická a demonstuje „kolektivní spravedlnost. Jde tedy o kolektivní zodpovědnost i kolektivní povinnosti. Tzn., pokud se zapojí ostatní, zapojíme se také.

Respondenti ve **skupině D** se snažili pochopit i minoritní stranu a jejich problémy. Zde jsme započítali pouze 4 % respondentů. Někdy pochopit ostatní „dost bolí“. V první řadě vidíme sebe, preferujeme svou rodinu, své blízké a potom až ty ostatní. Jsme jako národ kolektivističtí a individuality nejsou příliš vítány. Právě zde může sehrát multikulturní výchova důležitou roli.

Nejpočetnější skupinou byli respondenti ze **skupiny E**, kterých bylo 39 %. Jsou srozuměni s tím, že aby něco fungovalo musí se zapojit jedna i druhá strana, nejlépe stejnou měrou se stejným úsilím a za stejné odměny.

Je důležité říci, že názory respondentů z různých skupin nemusí být nutně v rozporu a názory dominantních skupin E a C jsou do značné míry kompatibilní.

ZÁVĚR

Podle respondentů je nezbytné zabývat se všeobecnou osvětou multikulturního soužití. Je zapotřebí tolerance vůči jinakosti občanů a znalosti svých práv i povinností. Z našeho pohledu se jedná o pozitivní zjištění, které by si zasloužilo do budoucna hlubší výzkum. Z vybrané výpovědi respondenta ze skupiny D zase vyplývá, že i část studentů pedagogiky je ovlivněna předsudky vůči jiným skupinám. Dokládá to na příklad nepravdivé tvrzení o výskytu Romů na předních příčkách kriminálních statistik. Problematický je i předpokládaný biologický determinismus asociálního chování Romů. I takovéto mýty by měla multikulturní výchova vyvracet. Podle našeho názoru snaha Jana Amose

Komenského o inkluzivní a multikulturní výchovu by nezapadla i dnes a jak národní šetření, tak výzkumná sonda provedená na univerzitě jeho jména ukazují stálou aktuálnost jeho myšlenek.

LITERATURA

- Boutte, Gloria (1999), *Multicultural Education – Raising Consciousness*. USA: Wadsworth Publishing Company.
- Buryánek, Jan (2002), *Interkulturní vzdělávání; příručka nejen pro středoškolské pedagogy* [Intercultural education, the handbook not only for secondary schools teachers]. Praha: Člověk v tísni, společnost při ČT, o. p. s.
- Hill, Jane H., Mannheim, Bruce (1992), Language and World view, *Annual Review of Anthropology*, 1992, 21, pp. 381–406. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.21.100192.002121>
- Komeňski, Jan Amos (1973), *Pampaedia*, Ossolineum, Wrocław- Warsaw-Cracow- Gdańsk: PAN.
- Komenský, Jan Amos (1948), *Didaktika velká*. Brno: Komenium.
- Komenský, Jan Amos (1966), *Vybrané spisy J. A. K.* 1. vyd. Praha: SPN.
- Malterud, Kristi (2012), Systematic text condensation: A strategy for qualitative analysis. *Scandinavian Journal of Public Health*, 2012. 40(8), pp. 795–805. <https://doi.org/10.1177/1403494812465030>
- Marádová, Eva (2006), *Multikulturní porozumění*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.
- Mistřík, Erik (2008), *Multikulturní výchova v škole*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti.
- Moree, Dana (2008), *How Teachers Cope with Social and Educational Transformation :Struggling with Multicultural Education in the Czech Classroom*. Benešov: Ema.
- Novák, Jan (1932), *Jan Amos Komenský, jeho život a spisy*. Praha: Dědictví Komenského.
- Nový, Ivan, Schroll-Machl, Sylvia (2005), *Spolupráce přes hranice kultur*. Praha: Management Press.

- Průcha, Jan (2011), *Multikulturní výchova: Příručka nejen pro učitele*. Praha: Triton, 2011.
- Stephan, Walter (1999), *Reducing prejudice and stereotyping in schools*. New York: Teachers College, 1999.
- Švingalová, Dana (2007), *Úvod do multikulturní výchovy*. Liberec: Liberecké romské sdružení, 2007.
- Thomas, Alexander (1996) *Psychologie Interkulturellen Handelns*. Goettingen: Hogrefe, 1996.
- Tuček, Milan (2019), *Tolerance k vybraným skupinám obyvatel*. 2019. Tisková zpráva březen 2019. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR.
- Tuček, Milan (2020), *Tolerance k vybraným skupinám obyvatel*. Tisková zpráva březen 2020. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR.
- Týž, (1972), *Vybrané spisy J. A. Komenského*, sv. VI. Praha: SPN.
- Wolf, Jan (1992), *Jan Amos Komenský: Osobnost dneška*. Praha: Unitaria.